

Orly Benjamin. **Gendering Israel's Outsourcing: The Erasure of Employees' Caring Skills**. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. 2016. 207 pages

עמליה סער*

ספרה של אורלי בנימין הוא ספר על נשים במקצועות השירותים והטיפול, או כפי שהיא מכנה אותן – עובדות משו"ט. אלה הן המורות, הגננות, המטפלות, מטפלות הבית של הביטוח הלאומי, האחיות המעשיות, המנקות, העובדות הסוציאליות, המזכירות, ומי שמועסקות כעובדות זמניות אף שהן עושות ממש (או כמעט ממש) את אותה עבודה שעושות נשים אחרות שלפעמים עובדות איתן שכם אל שכם באותו מקום כעובדות קבועות. העובדות האלה אינן בהכרח הכי מוחלשות במשק. לרבות מהן יש השכלה אקדמית או מקצועית. אלא שבמקרה שלהן נכזבת ההבטחה הגלומה בחוזה המודרני של שוק העבודה, שיאפשר להן כביכול מימוש עצמי ואזרחות חברתית. מבלי שסיפרו להן (לנו), החוזה השתנה. לחזור אחורה אל עבר מדומיין שבו הן אינן צריכות לפרנס – אין הן יכולות. המרחב הביתי שבו נשים יכולות לקיים חיים מלאי משמעות ולטפל במשפחתן בלי לדאוג לפרנסה, גם אם היה קיים פעם, כבר מזמן אינו נמצא בטווח הזיכרון ההיסטורי שלהן. אמנם על פני השטח הדברים נראים כפי שהיו אמורים להיראות: משפחות קטנות, דירות קטנות, דיאדות הטרוסקסואליות (שעולות בבהירות יתר כשהן נעדרות, כמו במקרה של "אימהות חד-הוריות"), וכמובן חפצים רבים, שצריך לקנות ולהחליף כל העת, בקומפולסיביות אינסופית. אלא שבתוך התמונה הפסאודו-נורמטיבית הזאת חסרים מנגנונים שיעניקו תמיכה ויציבות. המימוש העצמי עבר משוק העבודה לקניון, ושם הוא מתבצע באופן ריטואלי דרך חפצי הצריכה, אבל משך הזמן שהוא מחזיק מעמד הולך ומתקצר. התמיכה המשפחתית מצטמצמת ככל שהנישואין הולכים ונחלשים וככל שכוח ההשתכרות של הגברים מהמעמד הבינוני-נמוך נחלש, ונשים מגלות שהן חייבות לתפקד כמפרנסות ראשיות או יחידות, דרישה שאורלי בנימין מספרת לנו שהן אמביוולנטיות מאוד לגביה. ובצדק.

שתי קבוצות נוספות של עובדות המתוארות בספר, מלבד העובדות הארעיות שהן הגיבורות המרכזיות שלו, הן "המפקחות על הסטנדרטים המקצועיים" ו"המנהלניות מטעם הארגון". אלה ואלה הן בדרך כלל עובדות מתוקננות, אקדמאיות, שממלאות תפקידים בכירים בממסד המדינתי והעירוני. הן כותבות את התדריכים, מארגנות השתלמויות, מפקחות על ביצוע העבודה במשפחתונים, בצהרונים, בכוח העזר במרפאות ובבתי החולים, מגייסות כספים ועושות יחסי ציבור לפרויקטים שהן מנהלות. וגם הן, כך מתברר, מושפעות ישירות מהתהליך המוסדי של הפיחות בערכן של עבודות המשו"ט, ואף משתתפות בו ישירות. לכאורה, המפקחות והמנהלניות הן נשות מקצוע שהכשרתן והשאיפות האישיות שלהן מכוונות אותן למדוד את העבודה לפי תכנים ואיכות, אבל בפועל הן מבלות יותר ויותר מזמןן במאבקים בירוקרטיים עם אנשי אדמיניסטרציה שרוצים לקצץ, ליעל, לצמצם עלויות.

* החוג לאנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה

ובקרב המאסף הזה שהן מנהלות, הן עצמן עוברות חוויה של פחות בערך הידע שלהן, בשיפוט שלהן, בערך של עבודתן. התיאורים הללו של אורלי בנימין הזכירו לי דברים שאמרה לי לפני כמה שנים ידידה, בעלת תואר שני בעבודה סוציאלית ומנהלת פרויקט בתחום קליטת העלייה, שתפקידה שילב ניהול בכיר ו"פיקוח על הסטנדרטים המקצועיים". היא דיברה במיאוס על כך שבמהלך הלימודים איש לא הכין אותה לכך שחלק גדול מזמנה יוקדש לגיוס כספים וליחסי ציבור.

בצד התיעוד החשוב והראשוני של החוויות והקולות של נשים, שרגע היו חלק מן המעמד הבינוני המתרחב ובמשנהו כבר נסגר חלון ההזדמנויות והן נדחקו לתעסוקות ארעיות, הספר מציע מה שאורלי בנימין מכנה "אתנוגרפיה מוסרית" של סביבות העבודה המשתנות בישראל. השימוש שהיא עושה במונח "אתנוגרפיה" חידש לי כאנתרופולוגית. באנתרופולוגיה, המונח הזה מתאר שילוב של תצפית משתתפת וראיונות שמטרתו להקיף רמות שונות של ידע תרבותי כדי להתגבר על ההטיה שלנו להתמקד בשיח המילולי. כאן, לעומת זאת, מושג האפקט האתנוגרפי באמצעות ניתוח נרטיבי של ראיונות המתמקד בשפה הרגשית של הנשים. מטרת המהלך המתודולוגי הזה היא לאתר את תהליכי הטרנספורמציה המבנית, השיחנית והאידיאולוגית שבבסיס פיצולו של כוח העבודה הטיפולי. אחד הממצאים המעניינים של הניתוח הוא, כאמור, שהנשים חוות מידה גבוהה של אמביוולנטיות ותנועת מטוטלת בין קטבים של השפלה וגאווה. ההשפלה, כפי שאפשר לנחש, נובעת מהשקיפות, מההתעלמות, מההדרה ומפחות הערך שהן חוות בעבודתן. אולם למרות עוצמתם מתברר שהרגשות השליליים אינם המוטיב המרכזי בנרטיבים של הנשים, והן מוצאות להן דרכים לסיפוק ולהזנה של תחושת הערך העצמי. דוגמה לאמביוולנטיות הזאת אפשר למצוא בדבריה של עובדת במחלקת השירותים החברתיים של אחת העיריות, המועסקת כעובדת ארעית. כאשר היא נפגשת עם תושב נזקק המצוי במצב משכרי – בלי מקום לגור בו, בלי עבודה – היא אומרת לו, "בלי למצמץ" לדבריה, "לנו כאן בעירייה אכפת ממך... אנחנו מאמינים שההון האנושי של התושבים מאוד חשוב לעיר הזאת. שההצלחה שלך היא ההצלחה של העיר"; ואז אומרת למראיינת, "ומה אתי? אני סתם עובדת סוג ב' כאן" (עמ' 40). כמו אותה עובדת שטח, גם המפקחות והמנהלניות מפעילות עבודה רגשית שנעה בין גאווה ובין השפלה ותסכול, ואינן מוותרות בקלות על מה שהן יודעות שהוא נכון לגבי איכות ותכנים.

על הדואליות העמוקה הזאת אורלי בנימין מתעכבת וממנה היא מפיקה את האתנוגרפיה המוסרית: המרואיינות אינן נאיביות. הן מודעות למציאות התעסוקתית שלהן, ולמרות הסביבה המוסרית השוחקת הן מתעקשות לטפח גאווה באיכות הטיפול והשירות שהן נותנות ותחושה עמוקה של מחויבות מקצועית ומוסרית. מטפלות בית של זקנים, ששכרן הוא שכר מינימום, לא רק באות ועושות את המינימום; הן מדברות עם הזקנים, מכילות את מצוקותיהם. "כמו פסיכולוגית", אחת מהן מעידה (עמ' 53). ופעם אחר פעם הן הולכות להלוויות ובוכות על אנשים שזכו להכיר מקרוב, לחבב אותם, להתקרב אליהם וללוותם. האמביוולנטיות שעלתה ברגשות הנשים מהדהדת את המעבר בין מערכים של ציפיות חברתיות אידיאולוגיות ותרבותיות ובין משטרי רווחה, או כפי שכותבת אילנה גרשון (Gershon, 2017) על חיפוש עבודה בארצות הברית – בין תפיסת העצמי כנכס ובין תפיסת

העצמי כעסק שנכנס פעם אחר פעם להתקשרות חוזית אוטונומית (כביכול) עם מעסיקים מתחלפים.

אלא שביכולת הזאת להזכיר לעצמן שלעבודה שלהן אכן יש ערך, ושהידע שלהן הוא מקצועי ולא סתם אינטואיטיבי, טמון אחד הפרדוקסים המרכזיים של תופעת ההפרטה של עבודת הטיפול והשירות. משום שרוב הזמן הידע הזה נותר בבחינת דיבור פרטי של הנשים בין לבין עצמן, ובהיעדר טרמינולוגיה פוליטית זמינה, הנשים משתמשות מבלי דעת בטרמינולוגיה הניאורליברלית של ערך עצמי אינהרנטי, שהמקור המרכזי ואולי הבלעדי שלו הוא "העצמי הנשי הדואג והמטפל". וכך, באבחה היסטורית אפשר לומר, המהלך האנטי-מהותני החשוב הזה – ההישגים רבי הערך של הנשים בעת המודרנית, שאפשרו להתחיל לנתק את העבודה הנשית מן הטבע הנשי וסללו לנו את הדרך למקצועות שפעם היו גבריים ולהשתתפות משמעותית במרחבים הציבוריים הכלכליים והפוליטיים – המהלך הזה מתהפך. כי אם טיפול טוב הוא בסך הכול עניין של אינטואיציה נשית טבעית, ואם המימוש העצמי הוא ביכולת להסתפק בנתינה אלטרואיסטית, למה לשלם עבור העבודה הזאת?

כדי לצאת מן המלכוד הזה, טוענת אורלי בנימין, דרוש מאבק פוליטי; דרושה תנועה טרנס-לאומית של טיפול. התנועה תתבע שעובדות טיפול יקבלו לא רק שכר ראוי ומכבד, פנסיה ויציבות מינימלית, אלא גם פיתוח מקצועי והטמעה של הכשרות מקצועיות לתקציבים של ממסדי הטיפול והשירותים המקצועיים. התנועה תיזום איגוד עובדות רחב שיחבר בין המאבקים וההישגים של מקומות עבודה ספציפיים, דבר שטרם קרה בישראל, למרות הישגים לא מבוטלים של איגודי העובדים החדשים שצמחו כאן בעשור וחצי האחרונים. ברמה אחרת, התנועה תייצר שינוי גם בתסריטי המגדר. היא תציע שפה שתשמש נשים שאומרות לעצמן שהן טובות בלתי, להקשיב ולהכיל ותאפשר להן להפסיק להעלות על נס את "העצמי הנשית הצייתנית" ולהתחיל לגייס את האנרגיה הרגשית שלהן, על מלוא המנעד שלה – מגאווה ועד השפלה – כדי לתבוע הכרה בידע הטיפולי כידע מקצועי.

לסיכום, הספר החדש של אורלי בנימין הוא תוספת חשובה למדף הספרים הפמיניסטי שלנו. הוא מביא קולות של נשים שהן שקופות אף על פי שאלמלא עבודתן המערכת הייתה מתמוטטת, ובד בבד מציג ניתוח מורכב שמתעלה מעל לרמת התוכן הגלוי. ברוח התאוריה הפמיניסטית העכשווית, הניתוח מכוון את הזרקור למרכזיות המגדר בטרנספורמציות המבניות של שוק התעסוקה, שלא רק פוגעות בנשים קונקרטיות אלא גם מבטלות הישגים פמיניסטיים חשובים של הדורות האחרונים. והוא גם מציע פלטפורמה לפעולה. כך ממשיכה בנימין לשלב תאוריה ביקורתית עם אקטיביזם פמיניסטי, שילוב שהפך זה מכבר לסממן מובהק של הסוציולוגיה שלה.

מקורות

Gershon, Ilana (2017). *Down and out in the new economy: How people find (or don't find) work today*. Chicago: Chicago University Press.